

JANZSÓ MIKLÓS

A titokzatos *Tabula Cebetis*

Tanulmányomban a *Tabula Cebetis* sztoikus vonásait fogom megvizsgálni, mivel azonban a magyar klasszika filológia – véleményem szerint – méltatlanul mellőzte e művet, érdemes röviden bemutatni. Korábban számos megválaszolatlan kérdés kötődött a *Tabula Cebetis*hez, amelyeknek döntő többségére már sikerült választ találni. Egy ilyen fontos pont a datálás kérdése, amelyet Karl Prächter doktori disszertációja¹ lexikai és stilisztikai érvekkel megnyugtatóan tisztázott. Nincs azonban nyugvópont a szerzőséggel kapcsolatban, ahogy a filozófiai besorolással kapcsolatban sem.

Nézzük, hogy mi is pontosan ez a *Tabula Cebetis*! Egy dialógus, amely egy valódi vagy fiktív festmény leírásán keresztül kíván hasznos erkölcsi tanítást nyújtani. Az egyik első nyomtatott kiadása így fogalmazza meg a tartalmát: *opus morale et utile omnibus et praecipue adolescentibus*. Vagyis ez „egy erkölcsi munka, mindenkinek hasznos legfőképpen pedig az ifjaknak”. A festmény, amelyről az elmélkedés folyik, az életet ábrázolja allegorikus formában. Az allegóriákat egy idős ember magyarázza el az ifjú vándoroknak. Nézzük, hogy a mű szerzője miként képzei a képet:

„A kép se városra, se táborra nem hasonlított, hanem valamiféle városfal volt, amelyen belül további kettő volt látható, az egyik nagyobb, a másik kisebb. Az első falnál volt egy kapu is. (...) Először is azt kell tudnotok, hogy ezt a helyet Életnek hívják.”²

Az egész egy dombon foglal helyet, melynek tetején a megszemélyesített Boldogság trónol, ami a vándorok végcélja. A kép mindenféle embereket ábrázol. Elsőként a kapu előtt állókat, ők azok, akik be kívánnak lépni az Életbe. Az első falon belül a bűnös emberek találhatók, akik mindenféle élvezeteknek hódolnak, majd elnyerik méltó büntetésüket. Itt található Tyché, a forgandó szerencse istennője is, aki a mű egyik központi allegóriája. A második falon belül látjuk a különböző tudományok képviselőit és az ő követőiket. Utána már a csúcra visz fel az utunk, ahol az Igaz Tudás, a Boldogság és a többi Erény várják az oda érkezőket. A hozzájuk vezető utat így írja le:

„– Milyen hát az az út, amely az Igaz Tudáshoz visz?

– Látod azt a helyet ott feljebb, ahol nem lakik senki és nagyon elhagyatottnak látszik? – kérdezte.

– Látom.

– És azt az aprócska ajtót, és az ajtóhoz vezető utat, amelyen nem sokan, sőt nagyon kevesen indulnak útnak, mintha úttalan vidék lenne, amelyik egyenetlennek és sziklásnak látszódik?

– Igen – mondtam.

– Látod-e azt a magas dombot, amelyre a felfelé vezető út igen keskeny és mindenfelől szakadékok és kőszirtek szabdalják?

¹ Prächter 1885.

² *Tab. Ceb.* 1.2; 4.2.

³ *Tab. Ceb.* 15.1–3.

– *Látom.*

– *Hát az az út, amely az Igaz Tudáshoz vezet.*³

Az embernek csak az erényekre kell támaszkodni, hogy feljuthasson a Boldogsághoz és az Igaz Tudáshoz. Itt egyfajta beavató szertartásban van részük az ide érkezőknek és így felvérteződnek a Boldogság és a Tudás ajándékaival. A legfontosabb ajándék maga a tudás, az ismeret, a dolgok helyes megítélése. Az ajándék átadására egy koszorúzás során kerül sor:

„– *Ha valaki így idekerül, mit csinál?*

– *A Boldogság és az összes többi Erény megkoszorúzza őt erejével, úgy ahogy egy nagy verseny győztesét koszorúzzák.*

– *És milyen versenyt nyert? – kérdeztem.*

– *A legnagyobbat – mondta –, és a legnagyobb fenevadakat győzte le, akik őt korábban felfalták, büntették és szolgálává tették. Legyőzte, elűzte mindezeket magától és a maga ura lett, úgy, hogy így most már ezek szolgálnak neki, ahogy ő tette korábban. (...)*

– *Ó, micsoda csodás tett – mondtam – és milyen gyönyörű győzelem! Még azt az egyet mondd meg, milyen annak a koszorúnak az ereje, amivel azt mondogod, hogy megkoszorúzza őt (a Boldogság)!*

– *Boldogságot adó, ó ifjú! Mert akit megkoszorúznak ezzel az erővel, szerencsés és boldog lesz, és nem másban lesz reménye a boldogságra, hanem saját magában.*⁴

Nagyon fontos mondanivalója a szövegnek, hogy először önmagunkat kell legyőzni, ha valóban boldogok és bölcssek szeretnénk lenni. A mű további részében Tyché szerepéről elmélkedik a szerző és a tudományok hasznáról. A mű vége pedig a sókratési módszert igénybe véve beszél a jó és a rossz dolgokról, kiderítve azt, hogy nincsenek se jó, se rossz dolgok, minden ugyanis a használattól függ.

Most nézzük, mit tudunk a mű datálásáról és szerzőségéről! Mára a Kr. u. első századi datálás vált elfogadottá, amelyet elsőként a már említett Prächter bizonyított be lexikai vizsgálattal, és az őt követők többsége ezt az álláspontot fogadja el.⁵ Későbbre nem is lehetne datálni, mert a Kr. u. 120–180 között élt Lukianos két művében is említi a *Tabula Cebetist*,⁶ tehát ez a terminus ante quem. A szerzőség azonban még vitatott. A hagyományos vélekedés, amely a thébai Kebésnek, Sókratés tanítványának tulajdonítaná a művet, az első századi datálás miatt nem tartható. A tudomány rajta kívül két Kebést ismer. Az egyik a kyzikosi Kebés, aki Athénaios művében jelenik meg, bár róla von Arnim azt jegyzi meg, hogy nem is biztos a létezése. A másik variáció szerint ez a Kebés Vergilius egyik kedvenc szolgafiója, aki maga is költő volt, akinek Tertullianus tulajdonítja a művet, de az ő létezése von Arnim szerint szintén kétséges.⁷ Mivel az általunk ismert Kebésekhez nem köthető a mű, így minden bizonnyal egy ismeretlen szerzőnek kell tulajdonítanunk. Felmerülhet az a lehetőség is, hogy Kebés egy festő, és az ő általa készített képről mesél az ismeretlen szerző. A Lukianos-helyek alapján ezt a lehetőséget kizárnám, mert ott egyértelműen íróként szerepel Kebés.⁸

Nem kevésbé nehéz meghatározni a *Tabula Cebetis* filozófiáját. Bár a legújabb kiadás⁹ a mű

⁴ *Tab. Ceb.* 22. – 23.3–4.

⁵ Ezt fogadja el a legújabb szakirodalom is: Luipold 2005. 29.

⁶ *Rhet. praec.* 6; *De merc. cond.* 42.

⁷ Arnim 1921. 102.

⁸ *Rhet. praec.* 6. „Először, ama Kebéshez hasonlóan, egy kép leírásával mutatom be neked mindkét utat.” (ford. Horváth Judit)

⁹ Seddon 2006.

sztoikus irányultságát kívánja hangsúlyozni, nem lehet elvetni azt a lehetőséget sem, hogy más filozófiai és vallási tanok hatását kimutassuk a *Tabula Cebetis*ben.¹⁰ A műben az eddigi kutatás a következő hatásokat vélte felfedezni a szövegben: *szókratikus* – ezt a mű szerzőjének neve is hangsúlyozza; *platonikus*¹¹ – Platón maga is szerepel a műben hivatkozás szintjén,¹² úgyhogy az ő hatását sem lehet kizárni; *pythagoreus*¹³ – a művet egy beavatási szertartás részének gondolták néhányan, amelyben a mű csak a beavatottak számára nyújtja az igazi tudást; *cinikus* – ezt leginkább a sztoikus filozófiával együtt érdemes vizsgálni, hiszen erkölcsi tanításai, a szókratikus gyökerek miatt, nem térnek el sokban a sztoa etikájától. Ki lehet még mutatni a műben keresztény erkölcsi tanításokat is, valamint az Újszövetség nyelvezetének hatása is kimutatható.¹⁴

A kutatás jelen állása szerint a sztoikus gyökerek vannak a legjobban feltárva, amelyeket itt be kívánok mutatni. A *Tabula Cebetis* legfontosabb tanítása pontosan egyezik a sztoikusok egyik legfontosabb etikai elképzelésével, vagyis hogy a dolgok háromfélék lehetnek: jók, rosszak és semlegesek (sztoikus terminussal: *adiaphora*). A legfőbb boldogság pedig a mű szerzője szerint az, hogy minden dologról el tudjuk dönteni, hogy hová tartozik. Ezzel szemben a tudatlanság (*aphrosyné*) a legfőbb rossz. Ez már a korai sztoikus filozófiában alapvető volt, amit töredékek is bizonyítanak: „...a tudatlanság, amelyről azt mondják a sztoikusok, hogy az egyetlen rossz.”¹⁵ Egy másik töredék is így ír: „...[az örület] a jó, a rossz és a semleges dolgok nem ismerése.”¹⁶ A következő szintén a tudatlanságra vonatkozik: „[a tudatlanság] annak a nem tudása, hogy mit kell megtenni, mit nem kell megtenni, és mik a semlegesek.”¹⁷ Megállapíthatjuk tehát, hogy már a korai sztoában is nagy jelentősége volt annak, hogy a különböző kategóriába tartozó dolgokat meg tudjuk különböztetni, és minden dologról el tudjuk dönteni, hogy jó, rossz vagy semleges. Meglepőnek látszik, hogy a *Tabula Cebetis* szerzője a semleges dolgokat nem a megfelelő sztoikus terminussal (*adiaphora*) jelöli, hanem egyszerűen csak azt írja róluk, hogy sem nem jók, sem nem rosszak (*ute agathon kai ute kakon*). Ez nagy valószínűség szerint a könnyebb érthetőség kedvéért van így, hiszen ez a mű egy filozófiát népszerűsítő írás.

Láttuk tehát, hogy a sztoikus filozófia és vele együtt a *Tabula Cebetis* a jó és rossz dolgok mellett harmadikként semleges dolgokat is említ, a *Tabula Cebetis* szerint semleges dolgok a következők: élet, halál, egészség, betegség, gazdagság, szegénység stb. Más filozófiai iskolák például az egészséget vagy a gazdagságot a jó dolgok közé sorolják, míg ezek ellentéteit a rossz dolgok közé. Sókratés szerint ezen dolgok (pl. gazdagság), ha jól használjuk őket, jók, ha rosszul, rosszak. Ezzel szemben a sztoikusok a bölcsességet tartották az egyetlen jónak és a tudatlanságot az egyetlen rossznak. Hasonló ítéletet Platónnál is találunk,¹⁸ de azt, hogy a semleges dolgokat el kell vetni, csak a sztoikusok mondták ki. Mindezt a *Tabula Cebetis* szerzője az életről, egészségről, betegségről és a gazdagságról való eszmefuttatással bizonyítja (35-41. caput).

A gazdagságról való elmélkedéssel kapcsolatban Seneca néhány helyének felhasználásával bizonyítható a sztoikus filozófiával való rokonság. Seneca a 87. levélben a gazdagságról, jó és

¹⁰ Prächter 1885. 25.

¹¹ Ezt a lengyel Thaddaeus Sinko vizsgálta: Sinko 1951.

¹² *Tab.Ceb.* 33.3

¹³ Ezt leginkább Robert Joly gondolta így, rajta kívül kevés híve van az elméletnek: Joly 1963.

¹⁴ Feldmeier 2005. 191.

¹⁵ Arnim 1964. III. frg. 79.

¹⁶ Arnim 1964. II. frg. 174.

¹⁷ Arnim 1964. III. frg. 262.

¹⁸ Plat. *Euthyd.* 281e.

rossz dolgokról beszél. Itt említi meg, hogy „Jó a rosszból nem lesz. A gazdagság azonban kapzsiságból lesz. A gazdagság tehát nem jó.”¹⁹ Ez a Seneca-hely teljes mértékben megegyezik a *Tabula Cebetis* 41.1-gyel: „Ha pedig a rossz cselekedetektől nem származik semmi jó, ahogy az valószínű, a vagyonuk pedig rossz cselekedetektől származik, épp ezért szükségeszerű, hogy a vagyon ne legyen jó.” Hasonlóképpen a következő hely: „Sokszor lehet látni, hogy egyesek vagyona rossz és bűnös cselekedetektől származik, mint például árulásból, zsákmányolásból, gyilkosságból, gáncsoskodásból, rablásból és sok más gonosz cselekedetből.” (*Tab. Ceb.* 40.3) nagy hasonlóságokat mutat Seneca 87-es levele 15. caputjának kezdetével: „Amiben a legmegvetendőbb, legaljasabb emberek is részesülhetnek, az nem jó. Márpedig a gazdagságban kerítők és vívómesterek is részesülnek. Tehát a gazdagság nem jó.” Mind a Senecával való hasonlóságok, mind pedig az előtte közölt megfontolások amellet szólnak, hogy a *Tabula* ezen a helyen a sztoikus tanokhoz áll a legközelebb.

A *Tabula Cebetis* sztoikus filozófiához való kötődését mindezen kívül a szerző szabad művészetekhez való viszonya is valószínűvé teszi. Foglalkozunk össze röviden, mit gondoltak a sztoikusok az *enkyklios paideiáról*, amely a szabad művészetekre alapuló széleskörű műveltséget jelentette. A sztoa már a kezdetektől fogva elítélő álláspontra helyezkedett a szabad művészetekkel kapcsolatban. Ezt jól jellemzi Zénón következő töredéke, melyben kevésbé hasznosnak nevezi a szabad művészeteket: „Néhányan valóban egyebek mellett azzal vádolták Zénont, hogy ő mondta elsőként a szabad művészetekről, hogy nem hasznosak az állam irányításában.”²⁰ Ehhez hasonló állítást fogalmazott meg a chiosi Aristón is, aki a következő töredékben szellemesen azt írja a szabad művészetekről, hogy Pénélopé kérioihez hasonlóak, csak hogy őt elvétik, és a szolgálói körül legyeskednek.²¹ Ezzel ellentétben Chryszippos azt mondta, hogy: „...hasznosak a szabad művészetek.”²² vagyis hasznosak a számunkra. Egy Plutarchosnál fennmaradt chryszippói vélekedés alapján a szabad művészeteket *ek paradromés* kell tanulni,²³ vagyis gyorsan át kell rajtuk futni, hogy utána már a filozófiával foglalkozhassunk. Amint a fenti idézetekből jól látható, a szabad művészetekhez való sztoikus hozzáállás alapvetően elítélő volt, illetve ha elismerték is hasznosságukat, úgy gondolták, gyorsan túl kell jutni rajtuk.

Nincs adat arra vonatkozólag, hogy miként vélekedett a középső sztoa erről a kérdéstről, de ha megvizsgáljuk, hogy Poseidónios érdeklődése mennyi mindenre kiterjedt, azt mondhatjuk, hogy megváltozott a kezdeti elítélő álláspont.²⁴

A római sztoa ezzel a megváltozott állásponttal szemben visszatért az *enkyklios paideia* kezdeti megítéléséhez. Itt legfőképpen Senecát kell megemlíteni, aki a 88. levélben hosszasan értekezik a szabad művészetek káráról és hasznáról. Seneca végső konklúziója az, hogy a szabad tudományok csak akkor lehetnek számunkra hasznosak, ha a filozófiára készítene fel, és nem válnak egész életen át tartó tanulás céljává.

A Senecával szinte teljesen megegyező vélekedést fedezhetünk fel a *Tabula Cebetis*ben. Meg kell még említenem a mű két fő allegóriáját, a *Pseudopaideiát* és az igaz *Paideiát*. Előbbi jelképezi az *enkyklios paideiát*, míg az utóbbi a bölcséletet, a filozófiát, a tudományok csúcását. A szövegben először a 13. caputban találkozunk a *Pseudopadeiával* és annak követőivel. A szerző itt felsorolja mindazon tudományokat, melyek a szabad művészetek közé tartoztak (költészet,

¹⁹ Sen. *Ep. mor.* 87.22.

²⁰ SVF I. frg. 259.

²¹ SVF I. frg. 350.

²² SVF III. frg. 738.

²³ Plut. *De liberis educandis* 7c.

²⁴ Stamer 1912. 24.

szónoklattan, dialektika, zene, matematika, geometria és csillagászat), illetve ki is egészíti a sort néhány filozófiai iskola képviselőivel (peripatetikusok, hedonisták és kritikusok). Nem mondja ki, hogy ezek a tudományok mire jók, és azt sem, hogy mire nem jók, csak annyit mond, hogy a *Pseudopadeia*, a hamis tudás (ál-tudás) körébe tartoznak és ezzel egy negatív alaphangot ad a szabad művészetek megítélésének. A hamis tudásról való elmélkedést a 32–35. fejezetben folytatja a szerző. Itt már szorosabb értelemben arról van szó, miért nem kell ezekkel a művészetekkel foglalkozni, és mi lehet a hasznuk. A Hamis Tudással kapcsolatban a legtöbb adatot a 33. caputban találjuk:

„– Jól beszélsz – mondtam. – De mit parancsol a Daimón, hogy magukhoz vegyenek a Hamis Tudástól?

– Mindazt, ami hasznosnak tűnik.

– Azok kicsodák?

– Irodalom és a többi tudomány közül mindazok, amikről Platón azt mondta, hogy mintegy fékező erejük van az ifjak számára, nehogy más dolgok ragadják el őket.

– De szükséges-e mindezeket magához vennie annak, aki az Igaz Tudáshoz kíván érkezni, vagy nem?

– Nincs rá szükség – mondta – mindenesetre hasznosak, hogy hamarabb elérjük az Igaz Tudást. Ahhoz, hogy jobbá legyünk, nem tesznek hozzá semmit.

– Azt mondd tehát, hogy ezeknek semmi hasznuk nincs abból a szempontból, hogy valaki jobb ember legyen?

– Ezek nélkül jobbá válhatunk, de mégsem haszon nélkül valók.²⁵”

Ezeket úgy lehet összefoglalni, hogy a szabad művészetek önmagukban hasznosak, de ahhoz, hogy jobb emberré váljunk, nem adnak hozzá semmit. Hasonló gondolatok figyelhetők meg Seneca 88. levelében is: „Mert ennivaló nélkül sem jutni az erényhez, s az erényhez mégsem tartozik hozzá az ennivaló. A fa semmivel sem gyarapítja a hajót, ámbár a hajó csakis fából készülhet. Ismétlem, nincs okod rá, hogy ezt vagy azt valami alkati összetevőnek tekintsd csak azért, mert nélküle nem jöhet létre.”²⁶ Ezekből az idézetekből jól látható, hogy a szabad művészetek a semleges dolgok kategóriájába tartoznak. Ugyanis ahhoz, hogy jobb emberré váljunk, nem adnak semmit, de önmagukban véve mégsem haszontalan dolgok. A hasznuk mindössze abban áll, hogy mintegy útravalóul szolgálnak, amíg el nem érkezünk az igazi tudáshoz, vagyis a filozófiához. Senecánál szintén megtalálható a *Tabula Cebetis* azon platonikus gondolata, hogy ezek a szabad tudományok az ifjak számára mintegy visszatartó erőt jelentenek és előkészítik a lelket a magasabb rendű tudomány tanulmányozásához. A *Tabula* 34-35. fejezetei a megelőző passzusok tartalmát erősítik tovább, vagyis hogy a szabad művészetek tanulása által nem leszünk sem jobbak, sem erkölcsösebbek. Mivel a *Tabula Cebetis* legfőbb célja, hogy a legjobb erkölcsi tanítást adja, a szabad művészetek kellelénél nagyobb mértékű tanulmányozását nem tartja helyesnek.

Bár már az eddig bemutatott helyek is meglehetősen hasonlóságot mutatnak Seneca 88-as levelével, fontosnak tartok három további hely pontos bemutatását, mert ezek közeli tartalmi egyezést mutatnak a két szöveg között. Az utolsó pár viszont szinte szó szerinti egyezést mutat:²⁷

Ep. mor. 88.31: *Mikor azt mondjátok – vetik ellenünk – hogy a szabad tudományok nélkül nem lehet eljutni az erényhez, hogy állíthatjátok, hogy azok egy hajszállal sem gyarapítják az erényt?*

²⁵ *Tab. Ceb.* 33.2–6.

²⁶ *Sen. Ep. Mor.* 88.31. (ford. Kurucz Ágnes)

²⁷ Stückelberger 1965. 37.

Tab. Ceb. 33.4: De szükséges-e mindezeket magához vennie annak, aki az Igaz Tudáshoz kíván érkezni? Vagy nem szükséges?

Ep. mor. 88.32: Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy a szabad tudományok nélkül is el lehet érkezni a bölcsességhez.

Tab. Ceb. 33.5: Ezek nélkül jobbá válhatunk, de mégsem haszon nélkül valók.

Ep. mor. 88.20: [Hát semmivel sem gyarapítanak a szabad tudományok?] Más tekintetben sok mindennel, az érényhez nem tesznek hozzá semmit.²⁸

Tab. Ceb. 33.4: Ahhoz, hogy jobbá legyünk, nem tesz hozzá semmit.

Az összehasonlításból kitűnnek a közös pontok a *Tabula Cebeitis* szerzője és Seneca között. A Senecával és a sztoikus filozófiával való, fentiekben bemutatott jelentős hasonlóság ellenére sem jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, hogy pusztán sztoikus múról van szó, azt kívántam itt bemutatni, hogy a szövegben foglalt filozófiai tanítás a sztoához áll a legközelebb.

A *Tabula Cebeitis* azonban további felfedezésekre vár. A fentebb vázolt sztoikus irányultság ellenére is nyilvánvaló számomra, hogy a mű a hellenizmus filozófiájának összefoglalása egy, a saját korában nagyon népszerű könyvecske keretében.²⁹ Ezért tartom szükségesnek, hogy a művet tovább kutatva mind jobban megvizsgálhassam a többi filozófia hatását is.

IRODALOM

- ARNIM, H. VON: *Kebe von Theben* In *RE X.* 1921. 102–105.
- ARNIM, H. VON: *Stoicorum Veterum Fragmenta I-III.* Stutgardiae, 1964.
- FELDMEIER, R.: *Paideia salvatrix.* In Luipold, R.-H. (szerk.): *Die Bildtafel des Kebe: Allegorie des Lebens.* Darmstadt, 2005. 149–163.
- JOLY, R.: *Le tableau de Cebes et la philosophie religieuse.* Bruxelles, 1963.
- LUIPOLD, R.-H.: *Einleitung.* In Luipold, R.-H. (szerk.): *Die Bildtafel des Kebe: Allegorie des Lebens.* Darmstadt, 2005. 11–37.
- PRÄCHTER, K.: *Cebetis tabula quam aetate conscripta esse videatur.* Marburg, 1885.
- SEDDON, K.: *Epictetus' Handbook and the Tablet of Cebes.* Guides to Stoic Living. London, 2006.
- SINKO, TH.: *De lineamentis platonis in Cebetis Tabula.* *Eos* 45 (1951) 1. 3–31.
- STAMER, A.: *Die εἰκὼν παιδεία in dem Urteil der griechischen Philosophenschulen.* Kaiserslautern, 1912.
- STÜCKELBERGER, A.: *Senecas 88. Brief. Über Wert und Unwert der freien Künste.* Heidelberg, 1965.

MIKLÓS JANZÓ

The Mysterious Cebes' Tablet

In this article, I try to introduce the so-called Tablet of Cebes, which is a philosophical dialogue written in Greek and originated from the first century AD. I summarize the problems that appeared during the research, more precisely the problems of authorship and the philosophical classification of the work. It can be observed that diverse philosophical teachings emerge in the dialogue, but the stoic ethic is the most discernible. It is obvious then that the tablet is close to the stoicism, but it is not completely a stoic work. In the future, I would like to shed light on various other philosophical teachings of the Cebes' Tablet.

²⁸ Kurucz Ágnes fordításának felhasználásával.

²⁹ Ebben Luipold is megerősít: Luipold 2005. 23–29.